

ENDÜSTRİYEL DUVAR KAPLAMALARI SERAMİKLERİNDE SELÇUKLU GEOMETRİSİNİN KULLANIMI

Fulya SAVAŞ

Dr. Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Sanatta Yeterlik (mezun), fscreative@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8222-0709

S. Sibel SEVİM

Prof. Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü. sssevim@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7378-027X

Savaş, Fulya ve S. Sibel Sevim. "Endüstriyel Duvar Kaplamaları Seramiklerinde Selçuklu Geometrisinin Kullanımı". idil, 80 (2021 Nisan): s. 601–618. doi: 10.7816/idil-10-80-05

ÖZ

Seramik kaplama malzemeleri, Selçuklu Devri 13. yüzyıl mimari yapıların iç ve dış yüzeylerinde yüzyıllar boyu kullanılmış, zengin desen özelliklerinin yanı sıra desenlerin kompozisyonlardaki olağanüstü kullanım ile bu kültürel mirasın değerini arttırmıştır. Selçukluların kendilerine özgü teknik ve desen anlayışı dönemin karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. Özellikle geometrik desenlerin en çarpıcı uygulamaları Selçuklulara ait mimari yapıların bezemelerinde görülmektedir. Bu dönem duvar kaplama bezemelerde yaygın kullanılan tasarım elemanlarından biri olan geometrik desenler, tasarım, teknik ve çeşitlilik bakımından oldukça zengindir. Bu geometrik desenler, biçimsel özellikleri yanında desen çeşitliğindeki zenginlik, kompozisyonlarda geniş bir alana sahip olan sonsuzluk ve simetri anlayışını yansıtarak olağanüstü kullanımı ile kültürel mirasımıza önemli katkıda bulunmuştur. Anadolu topraklarındaki seramik sanatının sanayiye dönüşmesi Cumhuriyet dönemine dayanır. Seramik sektörünün kuruluşu 1950'li yıllarda başlayan planlı kalkınma dönemlerine rastlar. 18. yüzyıl Sanayi Devrimi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte seri üretimin gündeme gelmesi, seramik endüstrisinin ve tasarım gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte, çinilerin yerini, seramik kaplaması olan karolar almıştır. Kültürel birikimin geçmişten geleceğe aktarılmasında bir köprü oluşturan Selçuklu çini sanatı mirası binlerce yıldır süregelen sanat birikimini nesilden nesille aktararak günümüze ulaştırarak, Türk seramik sektörüne bir tasarım mirası olmuş ve ayrıca günümüzde mimari ve seramik endüstrisinde çalışmalara ilham kaynağı olmaya da devam etmektedir. Bu makalede; Anadolu Selçuklu geometrisi ve günümüz mimarisi endüstriyel duvar kaplamalarında kullanım biçimleri incelenmekte ve Selçuklu döneminin günümüzdeki çalışmalara etkisi açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geometri, Seramik kaplama, Selçuklu

Makale Bilgisi:

Geliş: 1 Ocak 2021

Düzeltilme: 2 Şubat 2021

Kabul: 27 Şubat 2021

Yazar Notu: Bu çalışma Fulya Savaş'ın sanatta yeterlik tezinden oluşturulmuştur.

Giriş

M.Ö 8000’lerde kap kacak ihtiyacı ile ortaya çıkan, dünyanın en eski sanat dallarından biri olmasının yanı sıra teknoloji alanında gelişimi ile bilim ve endüstri dalı olan seramik, içinde bulunduğu uygarlıkların kültürlerini ve geleneklerini, form ve dekorlarında barındırmaktadır. Tarihi süreç içerisinde seramikler incelendiğinde, çağın sosyal ve kültürel yapısının betimlendiği formların üzerine uygulanan seramik dekorlarında, geleneksel ve kültürel görsel yansımalar dikkati çekmektedir. Bu yansımalar, Anadolu’da 13. yüzyıl Selçuklular zamanında yaygın olarak kullanım alanı bulan seramik çinilerin geometrik desenlerinde de görülmektedir. Geleneğimizin, tarihimizin ve kültürümüzün önemli sözcülerinden olan bu desenler belge niteliği taşımaktadır (Sevim, 2016: s.7).

Kendilerine özgü desen ve teknik özelliklere sahip olan Selçuklu çinileri, 1950’lerde kurulan Türk seramik kaplama sektörü için bir tasarım mirası oluşturmıştır. Seramik duvar kaplamaları, seri üretimin gündeme gelmesiyle birlikte tasarım gereksinimlerinin ortaya çıkmasıyla mimaride kullanılan temel ihtiyaç malzemelerinden biri durumuna gelerek, zamanla üretim yöntemi ve dekor yönünden değişim ve gelişim göstermiştir. 19. yüzyıl başlarından itibaren mimaride seramik karo kullanımı sadece bir sanat ve zanaat etkinliği olmaktan çıkarak, üretici ve tasarımcı iş birliği gerektiren, farklı mekânlarda, dekoratif ve işlevsel özellikleri ile tasarımın bir parçası olarak kullanılır haline gelmiştir. 1980’lerde seramik kaplama sektörü firmaların üretim kapasitesini artırmasıyla birlikte rekabet edilebilir konuma gelerek, Batı Avrupa ülkelerine ihracatın başlaması ile farklı ürünler çalışma arayışına girişmişlerdir.

1980’lerden sonra görülen hızlı gelişime paralel olarak, yeni ürün geliştirme, tasarım ve tasarımcı kavramları önem kazanmaya başlamıştır. Selçuklu duvar kaplamaları geometrik kompozisyonlar, günümüz tasarımcılarında hayranlık duygusu uyandırmış, dekoratif ve sanatsal ifade aracı olarak çalışmalarda ilham kaynağı olmuştur. Bu makalenin araştırma konusu olan Selçuklu duvar kaplamaları geometrisi ele alınarak farklı tasarım eğilimlerinin etkisinde kendini sürekli yenileyen seramik endüstrisi duvar kapmaları yüzeylerindeki kullanım biçimleri incelenmiştir.

Selçuklu Duvar Kaplamalarında Geometrik Desenlerin Kullanımı

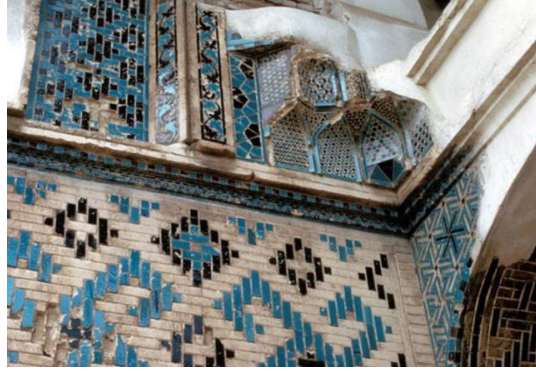
"Geo" (yer) ve "metro" (ölçüm) birleşiminden türetilmiş bir isim olan geometri, matematiğin uzamsal ilişkileriyle ilgilenen alt dalıdır. İslam sanatında geometrinin kökenleri ile ilgili sanat tarihçilerinin farklı görüşleri bulunmaktadır. Geometrik bezemenin kökenini, Aslanapa, Diez, Bakırer, Demiriz ve Mülayim gibi bilim insanları Orta Asya’ya dayandırırken, Necipoğlu ve birçok Batılı araştırmacı, Abbasiler’e dayandırmaktadırlar (Sönmez ve Doğanay, 2010: s.90).

Selçuklu sanatı, Orta Asya’dan günümüze farklı coğrafyaların dillerinin ve kültürlerinin birleşmesi sonucu yeni bir bakış açısıyla gelişerek meydana gelmiştir. Bu sanatın gelişimine Anadolu toprakları üzerinde çeşitli kültürlerin bulunması etkili olmuştur. İslam öncesi dönemlerde de geometrik bezemeye rastlanılmasına rağmen en yaygın kullanımı 13. yüzyıl Selçuklular döneminde görülmüştür.

Geometrik kompozisyonların tercih ediliş sebepleri; psikolojik, din, toplum yapısı, sembolik etkilerle açıklanabilir. Bu tür geometrik şekiller, farklı kültür çevrelerinde birtakım sembolik anlamlar ve kuvvetler taşımaktadır. Platon, Croce ve Nietzsche geometrik formları, psikolojik yönden incelemenin yanında sayı ve şekil ilişkisi açısından da irdelemişler, birçok orantıda bulunan sayısal bağlantıları müzikte “armoni”, yüzeyde “altın kesim” ile ifade etmişlerdir (Mülayim, 2010: 179).

İslam sanatında geometrinin kullanımı simetri ve sonsuzluk kavramına dayanmaktadır. Selçuklu mimarisinde kullanılan üçgen, kare, dikdörtgen, daire, yıldız ve poligonal şekiller evrenin sonsuzluğuna ilişkin simgesel anlam taşımaktadır. Nesneler Tanrı’nın yaratıcı gücünün bir göstergesi olmakla birlikte, özellikle yıldız deseninin oluşturduğu geometrik kompozisyonların, Tanrı’nın sonsuz gücünün sembolünü oluşturduğu düşünülmektedir. Karmaşık görülen geometrik kompozisyonlar birbirine benzer şekilde görülse de kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Farklılık kompozisyonların gidiş yolundadır. Tanrı’ya uzanan her canlı ona ulaşmak için, alttan üstten geçen kıvrımları takip eder (Mülayim, 2012: 67).

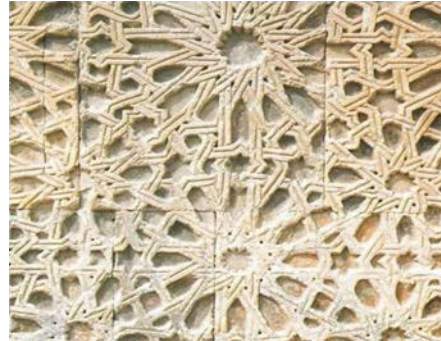
Geometrik desenler Selçuklu mimarisinin iç ve dış bezmelerinin vazgeçilmez karakteristik bir ögesini oluşturmaktadır. Duvar kaplamalarında tuğla, taş ve çini uygulamalardan oluşan geniş bir sanat yelpazesine sahiptir. Karahanlı döneminde tuğla dekorasyonu ile başlayan geometriye geçiş, Büyük Selçuklular zamanında da devam etmiştir. Selçuklu mimarisinde yapı ve süsleme elemanı olarak kullanılan tuğla, geometrik kompozisyonların oluşumunda dikey, yatay, çapraz olarak tek renkli turkuaz, patlıcan moru sırlı tuğlalar ile birleştirilerek iç ve dış mekânda yaygın olarak kullanım alanı bulmuştur (Görsel 1).



Görsel 1. Konya Sırçalı Medrese sırlı tuğla kullanımı
(https://archnet.org/sites/2052/media_contents/8282)

11. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren geometrik kompozisyonlar, malzeme ve teknik özellikleri yönünden gelişim göstermiştir. Tuğla dekorasyonu ile birlikte, 13. yüzyılda taş ve çini malzeme kullanımı ile geometrik desenler yapıları yoğun bir şekilde kaplamıştır.

Geometrik desenler, taş yüzey üzerinde yoğun olarak taç kapılarda kendini gösterir. Özellikle kervansarayların taç kapılarında sonsuza büyüyen muazzam bir tasarım gücü hissedilmektedir. Anadolu Selçuklu taç kapılarda geometrik desenlerde en yaygın olarak 12 kollu yıldız kullanımı ilgi çekicidir. Bir dairenin çevresi on eşit parçaya bölünüp, karşılıklı noktalar birleştirilmesiyle oluşan on iki kollu yıldızlar karmaşık görülsede akıllıca oluşturulmuştur. Yıldızların kollarını toplayan poligonların iç içe girmeleriyle yıldızlarda iç içe oluşur. 12 kollu yıldız örnekleri Aksaray Sultan Hanı'nın taç kışısında bulunan geometrik düzenlemesinde altıgen içerisinde yer almaktadır (Ögel, 1994: 102).



Görsel 2. Aksaray Sultan Han Taç Kışısında On iki Kollu Yıldız
(Ögel, 1994: 79)

13. yüzyıl ortalarında ise mozaik çini tekniğiyle görülen geometrik kullanım Anadolu mimarisine eşsiz kompozisyonlar yaratmaktadır. Konya Karatay Medresesi'nin kubbe yüzeyini süsleyen geometrik süsleme gerek renk uyumu gerek ihtişamı ile 13.yüzyılın ortasında görülen gelişmeyi açıkça göstermektedir. Turkuaz ve patlıcan morunun kullanıldığı kubbe yüzeyinde sonsuza uzanan çok kollu yıldız kompozisyonundan oluşan mozaik çini, gök kubbeyi aydınlatan güneşi çağrıştırıyor gibi görünmektedir (Arık, 2007: 90).



Görsel 3. Karatay Medresesi (<https://twitter.com/mbabaoglu/status/778670065713606656/photo/2>)

Selçuklu mimari yapılarında sıklıkla karşılaşılan bir diğer yıldız örneği sekiz köşeli yıldızlardır. Bunlar, iki karenin aynı merkez etrafında birbirine geçmesiyle oluşmaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte günümüze kadar yapılmış mimari yapılarda sıklıkla karşımıza çıkmakta olup, Selçuklunun temel motiflerindendir.



Görsel 4. Kubad Abad Sarayı Çinileri
(Arık, 2000: 31)

Kubad Abad Sarayı, Selçuklularının sekiz köşeli yıldız içeren çini duvar kaplamalarının en güzel örneklerinden birisidir. Sekiz köşeli yıldız çini kompozisyonlar, aralarında haça benzeyen dört kollu şekillerle meydana getirilmiştir. Haç şeklindeki sır altı çinilerde bitkisel rumi desenleri, sekizgen sır altı çinilerde ise insan ve hayvan figürleri ve bitkisel desenler bir arada kullanılmıştır.

Selçukluların, farklı alanlara yönelik şekillerle oluşturmuş olduğu bu tür kompozisyonlar, her çağda muhteşemliğini ve etkileyiciliğini koruyan bir miras olarak günümüze ulaşmıştır. Selçuklu eserlerinde yer alan sekiz köşeli yıldız dahil farklı yapıdaki geometrik desenlerdeki renk uyumu, şekillerin özgünlüğü ve yapım yöntemleri günümüzde de hayranlık uyandıran bir ilgiyle karşılanmakta ve günümüzdeki seramik kaplamalara yönelik tasarım uygulamalarında da önde gelen ilham kaynağı olmaktadır.

Günümüz Mimari Seramik Kaplama (Karo) Tasarımlarında Selçuklu Geometrisinin Kullanımı

Anadolu topraklarındaki seramik sanatının sanayiye dönüşmesi Cumhuriyet dönemine dayanır. Seramik sektörünün kuruluşu 1950'li yıllarda başlayan planlı kalkınma dönemlerine rastlar. 18. yüzyıl Sanayi Devrimi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte seri üretimin gündeme gelmesi, seramik endüstrisinin ve tasarım gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte, çinilerin yerini, seramik kaplaması olan karolar almıştır. Tarihi süreçte Selçuklu çini mirası kültürel birikimin geçmişten geleceğe aktarılmasında bir köprü oluşturmuştur. Tarih, bir milletin yaşadığı hayat, kültür ise bir milletin tarihi içinde yaşarken edinmiş olduğu davranış ve inanç özellikleridir. Bir toplumun yaşam biçimi ise atalarımızdan kalan gelenektir (Bırol, 2010: 26). Tarih boyunca bir milletin hayatını şekillendiren gelenekle, geçmişten güç alarak, toplumların geleceğe güvenli bakması yolunda güçlü bir kimlik oluşturmasını sağlar. Yaşayan bir olgu olan gelenek, geleceğe yönlendirildiği zaman kendini ortaya çıkararak, çağdaşlaşma yoluna girer.

Tarihsel süreç içerisinde toplumlar, kendi yaşantı ve görüşlerini sanat aracılığı ile ifade etmişlerdir. Selçuklu devri sanatı, Türk Seramik Sanatı için önemli bir yere sahip olmakla birlikte, bulunduğumuz coğrafyada birçok şehrimizin mimari duvar kaplamalarında düzenlemelerle kendini göstermiştir. Özellikle geometrik desenler adeta dönemin karakteristik simgesini oluşturmuştur. Geometrik kompozisyonların temelini oluşturan denge ve simetri sayesinde geometrik unsurlar barındıran duvar kaplamaları, dekoratif ve sanatsal ifade aracı olarak kullanılmasının yanı sıra günümüz seramik karo endüstrisinin tasarımcılarında hayranlık duygusu oluşturmuş, stilizasyon ve çağdaş yorumlar biçiminde çalışmalarda kullanılmıştır. Selçuklu geometrisinin seramik karo endüstrisinde kullanımının ilk örnekleri, 1958 yılında Gorbun markasının Yapı Dergisi'ne verdiği bir ilanda görülmüştür (Okutur, 2017: 51). İlan görselinde bulunan karolarda Selçuklu duvar kaplamalarında sıklıkla görülen geometrik sekiz köşeli yıldız deseni turkuaz ve mavi renk kullanımı ile Türk çini mirası etkisinin akıldaki olduğu ve talep görebileceğini düşündürmektedir.



Görsel 5. Gorbon dergi ilanı
(Okutur, 2017: 51)

1990'lı yıllarda tasarım konusunda yurtdışına bağımlı çalışmak istemeyen Türk seramik sektörü, özellikle 1995 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ile kopya çalışmalardan uzaklaşarak, özgün tasarım çalışmalarına girişmişlerdir (Yılışoğlu, 2009: 101). Bu yıllarda tasarımcılar ile ilişkilerini güçlendiren seramik karo üreticileri, güncel tasarımların yanında bir yandan yerel öğeleri yeniden keşfetme çabasına girmişlerdir. Bu yaklaşımın ilk örneklerinden biri olarak Çanakkale Seramik fabrikasının ürettiği Selçuk Koleksiyonu gösterilebilir (Görsel 6).



Görsel 6. Selçuk Koleksiyonu', Çanakkale Seramik, dergi tanıtımı (Okutur, 2017: 64).

2000'li yıllara gelindiğinde ise karo tasarımlarda farklılık getiren ürünlere yönelik eğilim artış göstermiştir. Tasarımlarda retro, vintage, yerel öğeler gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır (Sevim ve Ak, 2005: 109). Klasik ve modern eğilimlerin tasarıma yön verdiği bu yıllarda seramik firmaları, tasarımlarda farklılık yaratan yeniliklere ihtiyaç duyarak, Ross Lovegrove, Giovanni Lauda, Harri Koskinen gibi yabancı tasarımcılar ve Ayşe Birsal, Alev Ebuziya, Defne Koz, Can Yalman gibi dışarıdan bağımsız çalışan Türk tasarımcılarla çalışmaya başlamışlardır. Seramik firmaları farklılık yaratan yenilikçi tasarımlarında, geleneksel çini, desenlerinden yararlanma yoluna girmişlerdir. Bu süreçte geleneksel desenlerden esinlenerek özel karo koleksiyonları oluşturan Vitra, tasarımcı Defne Koz ile çalışmalarını sürdürmüştür.

Defne Koz'un 20x50 cm ebatlardan oluşan beşgen formların hâkim olduğu geometrik 4d koleksiyonunda desenlere verilen gölgeli baskının artırılmasıyla, karo yüzeyinde 3 boyut etkisi yaratılmıştır. Geometrik beşgen formlara yumuşak geçişler verilen düzenli ve düzensiz kompozisyonlarda Selçuklu ve İznik çinilerini çağrıştıran koyu mavi ve turkuaz renkler kullanılmıştır.



Görsel 7. Defne Koz 4d Koleksiyonu, 20x50 cm, Vitra
(<http://www.yapimagazöin.com/Haber/3925/vitra-4d-koleksiyonu-defne-koz>)

Defne Koz'un Vitra için tasarladığı diğer bir seri, 'İznik Serisi' koleksiyonunda yer alan 20x20cm dekorda tasarımcı altıgen, üçgen ve yuvarlak beyaz, mavi tonlu formlar ile altı köşeli yıldız görüntüsü oluşturarak, geleneksel desenleri yenilikçi fikirlerle soyutlamıştır (Görsel 8). Bu tasarımın benzer örneği Konya Sahip Ata Cami mihrap çinilerinde bulunmaktadır. (Görsel 9).



Görsel 8. İznik Serisi Dekor, 20x20 cm, Vitra (<https://tr.pinterest.com/pin/229120699772087441>)

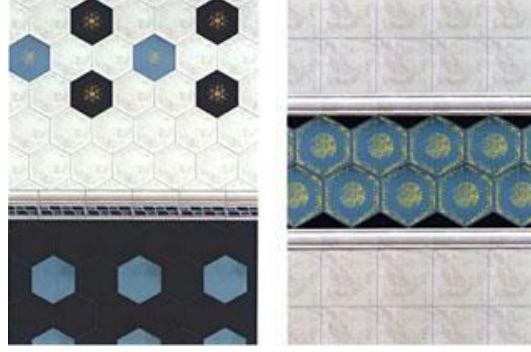
Görsel 9. Konya Sahip Ata camii mihrap etrafında altılı çini detayı
(http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=20054)

Konya Sahip Ata Cami mihrap çinilerinde görülen tek renkli altıgen çini uygulamalarının diğer bir örneği Konya Karatay Medresesi duvar çinilerinde de görülmektedir. Buradaki tek renkli turkuaz çiniler bitişik sıralı ve üzerinde çoğu silinmiş bitkisel altın yaldız dekor uygulama bulunmaktadır (Görsel 10).



Görsel 10. Konya Karatay Medresesi duvar çinileri
(Öney, 1992: 116)

Modern mimari alanlara geçmişin izlerini taşıyan Çanakkale Seramiğin Osmanlı Bursa kataloğunda yer alan seramik karo tasarımlarında, Selçuklular zamanında çini duvar kaplamalarında görülen turkuaz tek renkli altıgen çinilerden esinlenerek, seramik karo yüzeylerinde beyaz, turkuaz ve koyu lacivert düz renk ve altın yaldız kullanımları ile mekanlara ihtişamlı bir görünüm kazandırmıştır (Görsel 11).



Görsel 11. Kaplama seramikleri ve altıgen seramik karoların bordürde kullanımı, Çanakkale Seramik (Çanakkale Seramik, Kalebodur, Osmanlı Bursa Kataloğu)

Yerel öğeleri tasarımlarında sürdürmeye devam eden Çanakkale Seramik, 2008 yılında dünyaca ünlü tasarımcı Can Yalman ile çalışmaya başlamıştır. Geçmiş modern tasarımlarda buluşturmayı amaçlayan tasarımcı, Selçuklu ve Osmanlı desenlerinin etkilerinin görüldüğü Orientale Koleksiyonunun Feza serisinde, Selçuklu kültürünün tarihsel unsurlarıyla birbirini tamamlayan parçaları, farklı tasarım anlayışı ile birleştirerek klasikten uzaklaştırarak daha modern bir biçimde yorumlamıştır. 16x18,5 cm boyutuyla, el işçiliğini yansıtan tek bir karonun oluşturduğu altıgen geometrik ritmi; beyaz, bordo, bej, gri, petrol mavisi, siyah renk kullanımı yanında parlak ve mat yüzey seçenekleri ile modern mimariye farklı bir yorum getirmiştir (Görsel 12). Ayrıca bu ürünün üretimi günümüzde de devam etmektedir.



Görsel 12. Orientale Koleksiyonu, Feza serisi tezgah arası döşemesi, Çanakkale Seramik (Çanakkale seramik genel katalog 2018: 35).

Feza serinin turkuaz renkli döşemesi altıgen form özelliği ile Anadolu Selçuklu duvar kaplamalarından, Tokat Gök Medrese'nin tek renkli turkuaz altıgen çini levhalarını anımsatmaktadır (Görsel 13).



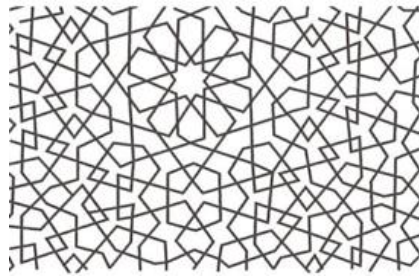
Görsel 13. Tokat Gök Medrese avlusunda firuze ve mor renkli sırlı çini bezeme, 1270 (Öney, 1987: 51).

2010 ve 2011 dönemlerinde tasarım eğilimlerinin de etkisiyle, tarihsel öğelerden ilham alan tasarımlar yapılırken, bir yandan yerel malzemeler ve doğal taşların tasarım ögesi olarak kullanılmaya devam ettiği, karo yüzeylerinde görülmektedir. Bu yıllında Seramiksan firması, 30x60 cm ebatlarında, geometrik yıldız deseninden oluşan rölyefli karo yüzey üzerinde, rota baskı teknolojisini kullanarak, ahşap görüntüsüne yakın duvar karosunu üretmiştir (Görsel 14).

Seramik Türkiye Dergisi (2011: 133)'nde tasarımla ilgili açıklama metninde Selçuklu serisi tasarımında ceviz ve akça ağacının renk seçenekleri ile Selçuklu ahşap oyma sanatı olan künde-kari tekniği geometrisini mükemmel şekilde yorumlandığı belirtilmiştir. 'Selçuklu' karo yüzeyinde görülen rölyef kabartmalı geometrik desen ve ahşap dokusu Selçuklu tarihin güzelliklerine gönderme yapar niteliktedir.



Görsel 14. Selçuklu', 30x30 cm, Seramiksan (Seramik Türkiye, Nisan Haziran 2011: 133)



Görsel 15. Konya Karatay Medresesi, eyvan tonozu (Demiriz, 2000: 134)

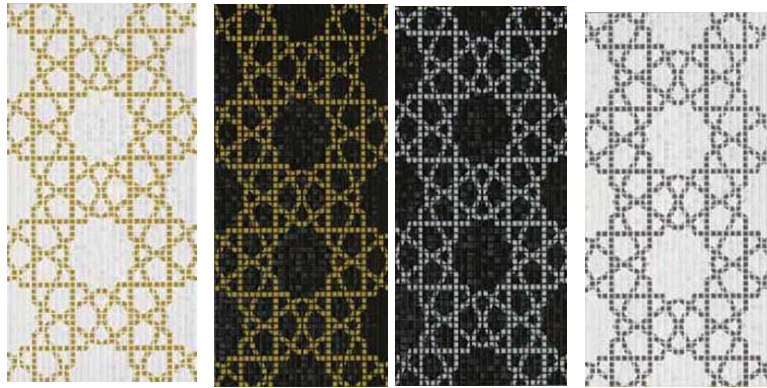
Anadolu Selçuklu ahşap sanatının yansısı geometrik 10 kollu yıldızlardan oluşan geometrik karo tasarım, Konya Karatay Medresesi eyvan tonozunda bulunan mozaik çini kompozisyonlar ile benzer özellik taşımaktadır (Görsel 15).

Selçuklu uygarlığını çağrıştıran ve Türk kültürünü besleyen geometrik deseler, mimari yapılarda yoğun olarak kullanımı ile yapıların en önemli ögesini oluşturmaktadır. Genellikle sekiz köşeli yıldızlardan oluşan geometrik desenlerle bezeli mavi ve turkuazın yoğun olarak kullanıldığı çinilerin, günümüz tasarımlarında çağdaş bir anlayışla yeniden yorumlanmaya devam ettiği görülmektedir. Bu sürece 2011 yılında Bien Seramik tarafından tasarlanan "Elhamra" isimli karo serisi ile dâhil olmuştur. Tolga Berkay'ın Elhamra Sarayından esinlenerek tasarladığı karo tasarımında beyaz, turkuvaz, mavi renk ve rölyef etkili geometrik desen kullanımı ile Selçuklu duvar kaplamalarında görülen sonsuz birim tekrarlı mozaik çinilerini yansıtır niteliktedir (Görsel 16).



Görsel 16. Elhamra serisi 30x60 cm, Bien Seramik
(<https://competition.adesignaward.com/design-image.php?y=2011&design=25809>)

Mozaik çini etkilerinin devam ettiği diğer bir örnek, Çanakkale Seramik'in 2012-2013 kataloğunda yer alan Sema dekordur. Dekor tasarımında beyaz ve siyah renk mozaik görünümlü rölyef karolar üzerine, geometrik desenden oluşan platin ve altın lüster elek baskı uygulanarak, dört farklı geometrik dekor seçeneği oluşturulmuştur. 30x60 cm mozaik etkisi yaratan serigrafi baskı dekorlarda, 12 kollu yıldız geometrik desenini uygulaması ile klasik ve modern arası bir görünüm elde edilmiştir (Görsel 17).



Görsel 17. Sema dekor, 30x60 cm, Çanakkale Seramik. (Çanakkale Seramik, 2012-2013 Kataloğu: 36-37.)

Sema dekor kompozisyonunun birebir geometrik desen tasarımı örneği Sivas Keykavus Darüşşifası türbe kasmağın sırlı tuğla uygulamasında bulunmaktadır (Görsel 18).



Görsel 18. Sivas Keykavus Darüşşifası Türbe kasağı
(<https://www.rezerval.com/gez-gor/sivas/sifaiye-medresesi-sivas>)

Geometrik desenlerin rölyef karo yüzeyinde kullanımına diğer bir örnek, Kütahya Seramiğin ‘Makaron’ serisidir. 30x60 cm ebadında mor, siyah, kahve renk seçeneklerinden oluşan seride birbirini keserek, tekrarlı biçimde sonsuza uzanan geometrik çizgiler, mekânlara dekoratif bir güzellik kazandırmıştır (Görsel 19).



Görsel 19. 30x60 cm, Makaron rölyefli duvar karoları uygulaması, NG Kütahya Seramik
(<https://ngkutahyaseramik.com.tr/urunler/makaron>)

Selçuklu geometrik desenlerinin geniş bir biçimde yer aldığı seramik karo koleksiyonlarda, desenler birebir yâda tasarımcının yaratıcı gücü ile soyutlama yapılarak uygulanan birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi tasarımcı Yiğit Özer'in 2011 yılında Kütahya Seramik için tasarladığı ‘Versatile’ koleksiyonudur. Bu koleksiyonu, 5x29 ve 12,5x22 cm ebatlarında mat ve parlak yüzeyde mavi, krem, siyah, bordo, füme, kahve renklerin kullanıldığı üç boyutlu iki farklı seçeneğin sunulduğu Arc, Axis karolar oluşturmaktadır. İç mekanda dekorasyonda farklı döşeme seçeneklerinin sunulduğu bu seri uluslararası ‘‘Red Dot Best Of the Best’’ tasarım ödülünü kazanan tek seramik olma özelliği taşımaktadır (http1). Mavi renk kullanılan geometrik kompozisyon düzenlemeleri, Konya Sırçalı Mescit mozaik çinileri kompozisyonlarını çağrıştırmaktadır (Görsel 20).



Görsel 20. Versatile iç mekân döşemesi, Kütahya Seramik
(<https://retaildesignblog.net/2011/08/02/versatile-axis-ceramic-wall-tile-by-yigit-ozler-for-kutahya-seramik/>)

2010 yılından sonra Türkiye’de dijital teknolojinin gelişmeye başlamasıyla teknolojinin olanaklarından yararlanan üreticiler farklılık yaratan dekor tasarımlarına yönelmişlerdir. Bu yıllarda görüntü kalitesi yüksek ahşap ve mermer dokulu dekor tasarımlarına talep artmıştır. Baskı teknolojisindeki gelişim karo ebatlarına da yansımıştır. 25x50, 30x60 karo ebatları giderek artarak 20x120, 30x100 cm ebatlara ulaşmıştır. Ebatlarda görülen büyüme dekor tasarımlarının çeşitlenmesini de beraberinde getirmiştir. Dekor tasarımında farklılık arayışına giren sektörün öncülerinden biri olan Vitra’nın 33x100 cm ebatlarında ‘Vintage’ dijital sersî bu gelişime örnek teşkil etmektedir. Seri, 6 farklı geometrik tasarımdan oluşturulmuştur. Gri ve kahve tonundan oluşan seride farklı evrensel öge ele anılan karolar da, iki renk seçeneği bulunmaktadır. Birinci tasarımda, farklı boyutlardaki geometrik desenler, patchwork (yama) stilinde bir araya getirilerek, diğer iki karo tasarımında birbirinin aynısı olan geometrik desen birinde büyütülerek ve küçültülerek tüm yüzeye eskitilmiş silik bir görüntü hissi verilmiştir (Görsel 21).



Görsel 21. Vintage dekor, 33x100 cm, parlak duvar karosu, Vitra (Vitra, katalog, 2016: 177)

Vitra’nın geometrik dekor çalışmalarından bir diğer ürünü, ‘Pera’ isimli seri, 20x120 cm ebatlarında dijital porselen karoları siyah ve beyaz ahşap desenli duvar karolarından oluşmaktadır. Vitra, tasarım ekibinden Selma ve Erden Gülkan’ın imzasını taşıyan, 3 farklı tasarımdan oluşan seri. Reddot Product Design Award 2014 ve Iconic Awards 2014 kapsamında ödüle layık görülmüştür (http2). Ahşabın doğallığını ve yalınlığını mekânlara taşıyan serinin dekor tasarımında tekrarlı geleneksel sekiz köşeli yıldızdan oluşan geometrik desen tüm yüzeyi kaplamıştır (Görsel 22).



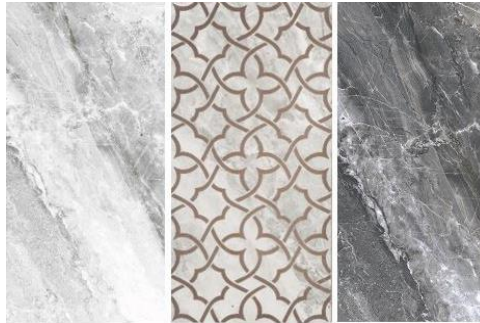
Görsel 22. Pera, Vitra, katalog resmi (Vitra, 2014: 44)

2014 yılında büyük ebat karolar dışında 2000 yılı başında görülen altıgen formlardan oluşan karolar yeniden gündeme gelmiştir. Ege seramiğin Anatolia serisi örnek teşkil etmektedir. Seride yedi adet altıgenin birleştirilmesiyle petek görünümü mermer dokulu karo düzenleme oluşturulmuştur. Üç renk seçeneği bulunan tasarımın, biri tanesi düz gri renk diğer iki tanesi krem ve kahverengi desenli karolardır. Petek şeklini oluşturan altıgenlerin her biri farklı geometrik desenlerden oluşmaktadır. (Görsel 23).



Görsel 23. Anatolia, Ege Seramik, katalog resmi. (Ege Seramik, 2014: 254)

2015 yılından sonraki karo tasarımlarda mermer dokulusu ile birlikte geometrik desenlerin tasarımlarında yoğun bir şekilde kullanımı, tarihi yaşama gayreti içerisinde bulunduklarını gösterir niteliktedir. Gri renkli mermer modasının revaçta olduğu bu yıllarda Tamsa Seramik adına 30x60 cm ebadında 'Venüs dekor' tasarlanmıştır. Dijital teknolojinin olanaklarından yararlanarak oluşturulan metalik efekt etkili geometrik tasarımda sert çizgiler yumuşatılarak, simetrik bir biçimde kullanılmıştır (Görsel 24).



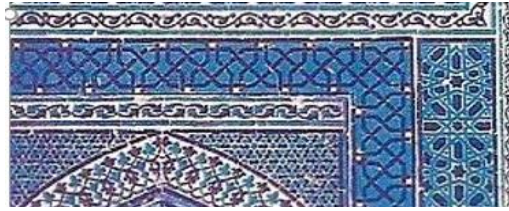
Görsel 24. Venüs dekor ve fon, 30x60 cm, Tamsa Seramik (Tasarım: Fulya Savaş)

2016 yılında birbirleriyle kıyasıya yarışan seramik firmaları Türk mimarisinde önemli yeri olan geleneksel Selçuklu çini geometrik duvar kaplamalarını birer bir yansıtan tasarımlara kataloglarında yer vermeye başlamışlardır. Ege Seramik firmasının 2016 yılında Unicera seramik fuarında teşhir ettiği 25x75 cm 'Alla Turca

Nazar Dekor' bunlardan birisidir (Görsel 25). Turkuaz rengin hakim olduğu Selçuklu duvar kaplamalarında geometrik mozaik çini bordürlerin kenarlarında görülen rumi motifi, yıldızlardan oluşan geometrik karonun kenar şeritlerinde altın yaldız rengi ile uygulanarak, tasarıma klasik ve modern bir görüntü kazandırmıştır.

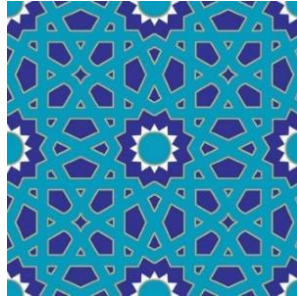


Görsel 25. 35x75 cm, Alla Turca Nazar Dekor, Ege Seramik
(<https://www.seramikburada.com.tr/urun/25x75-alla-turca-nazar-dekor-adet-fiyatidir>)



Görsel 26. Konya Karatya Medresesi bordür detayı
<https://tr.pinterest.com/pin/572942383830770955/>

Selçuklu çini duvar kaplaması desenlerini birebir yansıtan karo tasarımlarından bir diğeri Hiti seramik firması tarafından 19.7x19.7 cm, ebatlarında turkuaz ve mavi rengin hakim olduğu geometrik desenli porselen karosudur (Görsel 27).



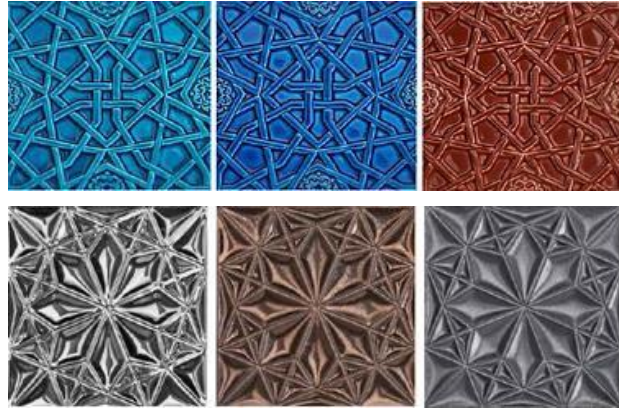
Görsel 27. 19,7x19,7 cm, Çankaya sırlı porselen karo (<https://www.hititeramik.com.tr/tr/urun/cankaya-97-18>)



Görsel 28. Anadolu Selçuklu Dönemi, 13.yüzyıl Türk ve İslam eserleri müzesi
(<https://arkeofili.com/turk-ve-islam-eserleri-muzesinden-gorulmesi-gereken-11-selcuklu-eseri/>)

Geleneksel Selçuklu geometrisini tasarımlarında yaşatmaya devam eden Kale grubu, Gorbos firması ile iş birliği yaparak Bursa ve Anadolu serisini iç mekanlarda kullanıma sunmuştur. 20x20 cm ebatlardan oluşan rölyefli serisi pres baskı şeklinde üretilmiş olup, mavi tonların kullanıldığı tekrarlı geometrik kompozisyon

özelliği ile Selçuklu çini duvar kaplamalarını anımsatmaktadır (Görsel 29).



Görsel 29. 20x20 cm Bursa ve Anadolu serisi (Kale Gorbun Kataloğu)

Tarihi dokuyu, zengin geometrik desen ve renk seçenekleri ile çağa uygun modern çizgilerle mekânlara taşıyan karo üreticileri, tasarımlarıyla mutfak, banyo, teras, kafe ve restoranlara farklı seçenekler sunmaya devam etmektedir. Çanakkale seramiğin zengin kültürel mirasa sahip Anadolu uygarlıklarından ilham alınarak oluşturduğu 20x20 cm. Pera serisinde her karoda farklı geometrik desen kullanılarak hem duvar hem de yer karosunda patchwork tarzı döşeme oluşturularak, tüketiciye farklı mekânlar yaratma seçeneği sunulmaktadır (Görsel 30).



Görsel 30. Pera siyah-beyaz döşeme, Çanakkale Seramik (Pera Koleksiyonu, Çanakkale Seramik: 13-14)

Son dönemde ise çoğu seramik firmaları, 30x60, 20x60, 30x90, 40x60 cm gibi karo ebatları dışında, 10x30 21,5x25, 33x38, 17,5x20, 17,5x60 cm altıgen gibi sıra dışı ebatlarda karo tasarımlarına kataloglarında yer vermektedir. Anadolu Selçuklu mimari yapılarında kullanılan altıgen turkuaz tek renkli çiniler, günümüz karo tasarımlarına ilham olmaya devam ettiği görülmektedir. Turkuaz renk dışında geniş renk seçeneklerinin sunulduğu mermer, ahşap dokulu geometrik desenli karolar, geçmiş ve gelecek zamanı etkileri yanında farklı kullanım özellikleri ile çağa yenilik katmaktadır.



Görsel 31. 17,5x20cm Heritage dekor. (Kalebodur 2020 katalog: 157)



Görsel 32. 17,5x20cm Heritage dekor döşeme. (Kalebodur 2020 katalog: 154)

Günümüzde gelişen seramik baskı teknolojisi üzerindeki yenilikler gelişmeye devam ederken, üreticilerin dekor ve form tasarımlarında Selçuklu geometrisine sahip çıkarak, bu sanatı çağdaş kültürel kodlarımızdan biri olan versiyonlarla yaşatma çabaları oldukça dikkat çekicidir

Selçuklu Duvar Kaplamalarından Esinlenerek Yapılan Örnek Tasarımlar

Selçuklu sanatı ve geometrisinde, güzellik bir bütün ise her şey geometrik çizgiler gibi iç içe ve birbirine bağlı çizgilerin bir yorumu niteliğinde olması gerektiği görüşünden hareketle çizgiler çoğalıp kendi sınırlarını aşarak sonsuzluğa uzanmaktadır.

Selçuklu Geometrisinden çıkışlı, geometrik desenlerin seramik karo yüzeylerine uygulanması aşamasında incelenen geometrik desenlerin renk, işlevi ve biçim özellikleri göz önüne alınarak, köklü geleneğimiz olan Selçuklular döneminden ilham alınan özgün, çağdaş ve yaratıcı tasarımlar üretilmektedir. Bu anlayışla oluşturulan tasarımlar, Selçuklu mimarisi duvar kapmalarında kullanılan geometrik desenlerin karakteristik özelliği olan simetri ve sonsuzluk kavramını içermekte, kompozisyonların oluşturulmasında; renk, denge, desenlerin kullanım amacı, uygulama yapılacak karonun ebadı göz önüne alınmaktadır (Savaş, 2021: 155).

Geleneksel Selçuklu Geometrisini günümüz karo tasarımlarında yaşatmak ve alternatif tasarımlar sunmak adına günümüz dijital baskı teknolojisi seri üretimine uygun farklı serilerde dijital duvar karo tasarımları yapılmıştır. Bunlara örnek olarak Yakutiye ve Selçuklu serisi tasarım çalışmaları aşağıda görselleri ile birlikte açıklanmıştır;

Yakutiye serisi tasarımının çıkış noktası, Erzurum Yakutiye Medresesi minaresinin sırlı ve sırsız tuğlaların oluşturduğu geometrik düzenlemelerdir. Karoların geometrik tasarımı için Sırçalı Medresesi mozaik çinilerinden fotoğraf görüntüsü alınarak tarihi dokuyu birebir yaşatmak amaçlanmıştır. Photoshop programına 20x30 cm ebadında tasarlanan karoların yan yana döşendiğinde derinlik hissi oluşması için dış kenar kısmında kahverengi ve açık kahverengi renk uygulanmıştır (Görsel 33).



Görsel 33. 20x30 cm, Yakutiye dekor. (Tasarım: Fulya Savaş)



Görsel 34. Yakutiye serisi döşeme örneği. (Tasarım: Fulya Savaş)

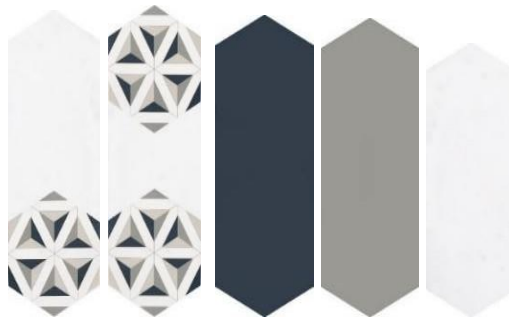
Selçuklu serisi ise, 12x5 cm edatında Selçuklu yıldızını oluşturan altıgen ve paralellerden oluşmaktadır. Seri de; beyaz, mavi, turkuaz, siyah, gri renk tonları ve altıgenler içerisinde bulunan geometrik düzenlemelerle Selçuklu çini sanatına gönderme yapılmıştır (Görsel 35, Görsel 36, Görsel 37).



Görsel 35. 12x5 cm, Selçuklu mavi. (Tasarım: Fulya Savaş)

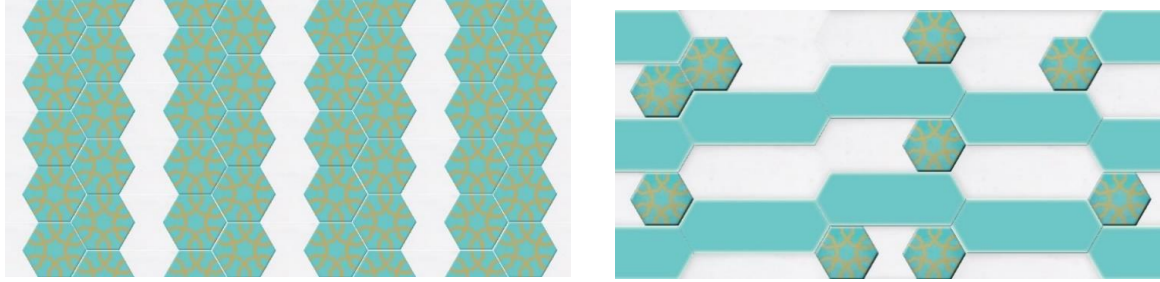


Görsel 37. 12x5 cm, Selçuklu turkuaz (Tasarım: Fulya Savaş)



Görsel 37. 12x5 cm, Selçuklu antrasit (Tasarım: Fulya Savaş)

Selçuklu serisinde tasarlanan modüler ve çeşitli renk seçenekleri ile mutfak tezgah arası, banyo duvarları ve istenilen mekanlarda farklı döşeme tarzına olanak vererek, sınırsız seçenekler sunmaktadır (Görsel 40).



Görsel 38. 30x60 cm ebatlarında Selçuklu döşeme seçenekleri (Tasarım: Fulya Savaş)

Sonuç

Seramiğin insan yaşamına dahil olmasından itibaren, tarih sürecinde süregelen desen anlayışını, seramik formların üzerinde çağın sosyal ve kültürel yapısını yansıtan geleneksel öğelerin karşımıza çıktığı kap kacak dekorlarında görmek mümkündür. Bu geleneksel öğeler, Selçuklular dönemindeki duvar kaplamalarında yaygın olarak kullanım alanı bulmuş, o dönemde mimari yapıların iç ve dış mekân duvar kaplamalarının bezemesi için çini kullanılmakta iken, 18. yüzyıl Sanayi Devrimi ile seri üretimin gündeme gelmesiyle tasarım gereksinimleri ortaya çıkmış ve çinilerin yerini seramik karo kaplamaları almıştır. Bu süreçte seramik karo baskı teknolojisinde görülen inanılmaz gelişim ve değişim, tasarımcıların da bakış açısını olumlu yönde etkilemiştir.

Selçuklu mimarisinin seçkin örneklerinden olan çini ve seramik tasarımının günümüze etkileri incelendiğinde, bu tasarımlardan ilham alarak özgün tasarımlar üreten kuruluşların ürünlerinin dünya pazarında rağbet görmesi ülkemizin tanıtımına ve prestijine katkıları oldukça önemli olmasının yanında ihracatta marka özelliğine sahip ürünler ortaya konulmasıyla ekonomik olarak da büyük destek sağladığı görülmektedir.

Tasarımcıların çalışmaları esnasında, desenlerin genel karakteristik özellikleri yanı sıra, karoların yüzeylerinde yapılan uygulamalarda, simetri kavramları üzerinde durulmuş, yüzeylerdeki ve mekanlardaki etkiler araştırılmıştır. Oluşturulan çok yönlü karo desenleri ve düzenlemelerin son dönemlerde gelişen dijital seramik duvar karo elemanlarına dikkate değer bir katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Arık, O. (2007). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarda Çini.
- R. Arık ve O. Arık (Ed.), *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri* (S.90). Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Mülayim, S. (2010). *İslam sanatı*, İsam yayınları. s.179.
- Mülayim, S. (2012) Süslemeden Tezyinata, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (9), s.67.
- Ögel, S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, İstanbul: Akbank Yayınları Kültür Sanat Kitapları, s.102.
- Savaş, F. (2021). *Anadolu Selçuklu Duvar Kaplamaları Geometrik Desenlerinin İncelenerek Günümüz Karo Endüstrisinde Kullanımı ve Güncel Yorumları*, Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Sevim, S. ve Ak, K. (2005). Seramik Karo Üretiminde Tasarım Trendi, *Seramik Türkiye Seramik Federasyon Dergisi*, (07), s.109.

- Sevim, S. (2016). Seramik Sanatında Geleneksel Çini Motiflerinin Çağdaş Yorumu ve Eskişehir Seramik Parkı Örneği, *Seramik Sanatında Dün ve Bugün, Sempozyum*, Pera Müzesi, s.7.
- Sönmez, S ve Doğanay, A. (2010). Mimar Sinan Camilerinde Kare ve Altıgen Kurgulu Geometrik Desenler ve Analiz Yöntemleri (Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Camileri Örneği), *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırma Dergisi*, (19), s.90.
- Seramik Türkiye, (2011), *Seramik Federasyon Dergisi*, Nisan-Haziran s.48-133.
- Yılışoğlu, H. (2009). *Türk Seramik Endüstrisinde Ürün Biçimlerindeki Gelişimin Değerlendirilmesi*, Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

http1: <https://ngkutahyaseramik.com.tr/urunler/versatile> (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

http2: http://www.yapi.com.tr/urunhaberleri/vitradan-ahsap-sevenler-icin-samba-ve-pera_123135.html (Erişim tarihi:10.03.2020).



THE USE OF SELCUKLU GEOMETRY IN CERAMICS OF INDUSTRIAL WALL COVERINGS

Fulya SAVAŞ, S. Sibel SEVİM

ABSTRACT

Ceramic coatings (tiles) had been used on the interior and exterior surfaces of the 13th century architectural structures for centuries during the Seljuk Period. These coatings have increased the value of this cultural heritage with not only their rich pattern features but also the extraordinary use of patterns in compositions. The characteristic feature of this period had been constituted by Seljuk's unique understanding of technique and pattern. Especially the most attractive applications of geometric patterns are seen in the decoration of architectural structures belonging to the Seljuks. Geometric patterns, one of the most widely used design elements in wall covering decorations, are very rich in design, technique and variety. These geometric patterns have contributed significantly to our cultural heritage with their extraordinary use by reflecting the richness in pattern diversity, the understanding of infinity and symmetry that have a wide area in compositions, besides their formal features. The transformation of ceramic art into industry in Anatolian soils started in the Republic period. The establishment of the ceramic industry dates back to the planned development periods that started in the 1950s. With the industrial revolution of the 18th century and the development of technology, the start of mass production activities led to the emergence of the ceramic industry and the design requirement. In this period, ceramic art tiles replaced by ceramic coatings. The Seljuk tile art heritage, which forms a bridge for the transfer of cultural heritage from the past to the future, has been a design heritage for the Turkish Ceramic Industry by transferring the art accumulation that has been ongoing for thousands of years from generation to generation, and it also continues to be a source of inspiration for the works in the architecture and ceramics industry today. In this article; the Anatolian Seljuk's geometry and its usage in today's architecture in industrial wall coverings are examined and the effects of the Seljuk period on today's works are explained.

Keywords: Geometry, Ceramic coating, Seljuk